

## ВСТУП

Храм – це місце присутності Бога на землі. Саме тому він має таке велике значення та відіграв важливу роль у різних культурах у всі часи. Юдеї мали велику пошану до Храму, утворювалася ціла храмова культура і він був центром юдейського вірування. Погани також будували храми своїм богам, де звершували певні ритуали та культу. Звертаючи увагу на християнський храм, варто зосередитися не тільки на його духовному, але й практичному значенні. Це, перш за все, місце зустрічі християн для спільної молитви, як нас навчав Ісус Христос: «Дім мій домом молитви буде зватись» (Мт. 21. 13). Тому християнський храм бере свій початок зі звичайних приватних домів, які були місцем служіння Євхаристії. В часи після медіоланського едикту почали будувати окремі будівлі для служіння Св. Тайн і спільної молитви. Спочатку вони були доволі простими, а з часом їх увиразнювали різними архітектурними елементами з символічно-сакральним навантаженням.

Важливою частиною храму візантійської літургійної традиції є іконостас. Історія його розвитку дуже цікава, адже не всі його прийняли. Тим не менше, ідея іконостаса була закладена ще ранніми християнами. Оскільки християнство бере свої початки із традиції ізраїльського народу, для якого на першому місці був культ храму, іконостас знаходить свій прообраз у храмовій завісі старозавітної єрусалимської святині.

Як розвивається будь яке суспільство, так і Церква Христова не стоїть на місці, а рухається вперед у своєму розвитку. Розбудовуючи і вдосконалюючи храми, кожній добудованій привнесеній деталі не тільки давали назву, а й практичне застосування, та містичне (богословське) значення.

Іконостас у храмі не постав відразу, а вдосконалювався протягом століть, переживаючи довгий процес перероджень і трансформацій. Розпочинаючи із звичайної завіси, він виріс до монументальної стіни, яка прикрашена великою кількістю ікон. Досягнувши вершини своєї еволюції, іконостас став культовим центром храму. Це не просто стіна з іконами, а витвір мистецтва, що відіграє ключове значення у оздобленні церковної споруди.

Для вірних нашої Церкви актуальним є питання про значення і зміст іконостаса. Важливість цього питання полягає в роз'ясненні потреби відділення вірян від святилища, адже іконостас інколи може сприйматися ними як своєрідна перешкода у спогляданні престолу та Святих Дарів. Сумніви в необхідності іконостаса у церкві підсилюються відсутністю його у храмах латинського обряду. Тому тема нашої праці: «Іконостас у візантійській літургійній традиції». У процесі роботи над дослідженням ми доведемо сакральність значення іконостаса та необхідність його існування.

Завданням дипломної роботи є пошук відповідей на поставлені запитання, а саме: розуміння, чому ми будуємо іконостас та який духовний зміст у нього закладено. Для досягнення цієї мети ми у першому розділі праці дослідимо історичні витоки та розвиток іконостаса розпочинаючи від раннього християнства і до сьогодення. Намагатимемося подати детальне пояснення кожної складової іконостаса, конкретного його ряду, зокрема іконостасних ікон та їх богословське розуміння.

Другий розділ буде більш богословський, а основне завдання роботи – розкрити глибинний сенс іконостаса та його богословсько-практичне значення. Проводячи паралелі із богослужіннями спочатку добового кола, а пізніше і святими тайнами, намагатимемося глибше відчувати його необхідність у нашій традиції а також вплив на саме богослужіння. Окремо розглянемо пресвяту Євхаристію як центр богослужінь і прямі спільні риси між таїнством і Тайною та іконостасом. На завершення розкриємо глибинний сенс іконостаса Церкви Небесної і його невід’ємність у нашій літургійній традиції, а також дамо детальне пояснення припису: «Святі трапези, якщо довго не мають своїх іконостасів, вважаються непридатними для богослужінь», які подає *Ordo Celebrationis*. Ця проблематика хоч і не є новою і висвітлювалася досі багатьма дослідниками, однак залишається актуальною. Про це свідчать численні розвідки не тільки істориків, але й археологів. Вони дають нам можливість завдяки новим археологічним знахідкам старовинних храмів наочно заглянути у глибину віків, більше дізнатися, як було колись. Також на допомогу сучасним дослідникам приходять писемні пам’ятки минулих епох, послання і описи давніх храмів тогочасних істориків та святих, якими ми також будемо користуватись у своїй праці.

Важливим джерелом під час написання роботи були для нас свідчення російських та українських літургістів, які на основі власної Київської традиції вивчали окреслену нами проблематику, бо ж ми є спадкоємцями і носіями власне візантійської традиції. Цікавим є й той факт, що у літературі можна знайти чимало досліджень і ми можемо побачити, наскільки актуальним є питання практичного значення іконостаса на сьогодні. В полі нашого зору з цього питання є богослови та отці Церкви, виразним представником яких залишається митрополит Андрей Шептицький. З його роздумів і спостережень ми будемо черпати інформацію стосовно іконостаса. Іншою, не менш відомою працею, на яку посилатимемося, є праця Павла Флоренського під назвою «Іконостас». Праця *The Meaning of the Iconostasis in Byzantine Tradition*, написана Т. Зубрицьким, вказувала напрямні для написання даної праці.

Важливим для нас є і збірник статей М. Лидова «Іконостас», у якому зібрано як історичні, так і богословські дослідження. Проте основну богословську думку ми черпатимемо із Й. Д. Б. «Роля іконостасу в божественному культі» перекл. із французької / *Dwirnyk J. Role de l'Iconostase dans le Cult e divin. // Theologia Montis Regii. Montreal, Grand Seminaire 1960*, який досить глибоко розкриває значення іконостаса, порівнюючи наше богослов'я і мислення з латинським.

Під час написання роботи ми використовуватимемо здебільшого аналітичний і синтетичний методи, в окремих випадках вдаючись і до порівняльного. Для нас, зокрема, важливо висвітлити думки, спільні для багатьох дослідників. Це дозволить об'єктивніше розкрити тему нашої праці.

Пропонована дипломна робота містить два розділи, які завжди будуть перегукуватися з темою праці, перший більш історичний, а другий - богословський. У першому розділі, використовуючи в основному історичні дані, будемо шукати основні рушійні сили, які стали поштовхом еволюції іконостаса. Розглядатимемо детальний вплив культур тогочасного середовища, а також і подекуди політичних процесів, адже всі вони мали місце в історії еволюції іконостаса. У першому розділі ми розкриємо значення самої ікони, богословську полеміку на VII вселенському соборі, про яку згадує М. Є. Краснов, а найголовніше – вирішення проблеми у документі собору. Будуть братися до уваги думки духовних осіб, а також вчення Церкви (Катехизм). Також останній пункт цього розділу є

висвітленням значення ікон на іконостасі, а саме поясненням їх богословського змісту. Другий розділ роботи відкриє нам глибше розуміння іконостаса через споглядання його крізь призму богослужінь, зокрема у першому пункті богослужінь добового кола. Адже це не просто богослужіння, а іконостас у них відіграє роль не просто стіни із дверима, а це велична спільна дія, яка має глибоке опертя на старозавітні символи і практики. Наступний пункт роботи подає іконостас у світлі святих тайнств, а саме його участі у них вірних, а одночасно і сакрального значення, таїнственої участі. Останній пункт праці є підсумком усього вище сказаного і роз'яснює, яку роль іконостас відіграє у нашому житті, храмі і богослужіннях, яким є його глибинний зміст і значення, до чого він насправді покликаний, закриваючи перед нами святилище.

## ВИСНОВКИ

Метою нашої дипломної роботи було дослідити іконостас в цілому, відкрити його практичне значення а також глибинний сенс, який у нього закладений. Також до уваги бралася ікона, адже вона також має не менше значення, ніж сама стіна іконостасу. До цього ж розглядали іконостас як невід'ємну складову храму і всього літургійного життя. У першому розділі роботи на основі опрацьованих джерел нам вдалося розкрити поетапний розвиток іконостаса від сивої давнини до наших днів. Ми змогли простежити причини еволюції цього елемента інтер'єру сучасного храму і прийти до висновку, що сам темплон (ранній іконостас) з'явився не із богословської рації, а з практичної причини. Спочатку ним відгороджували святилище від основної частини храму з метою захисту від осквернення. Дещо пізніше призначення іконостасної стіни почало набирати глибшого значення.

На початку X ст. бачимо, що використання темплону швидше засвідчує його духовне призначення, а лише згодом він сприяє розвитку іконографії храму. Чітку прив'язаність до духовності можна помітити, досліджуючи розвиток ряду, чину моління. Адже ісихасти дали надзвичайний поштовх до розвитку цього ряду іконостаса, а у подальшому і його всього.

Еволюцію розміру та удосконалення іконостаса протягом історії можна умовно розділити на декілька періодів. Перший – це приблизно IV–V ст. як його перші прототипи, названі темплон. Другим таким етапом є період іконоборства, коли ширилась практика із темплону видалити усі різьблені ікони, а замінити їх християнськими символами (Малюнок 1). Уже через століття почали з'являтися перші повні ікони на темплоні, саме з цього часу можна називати темплон іконостасом. Четвертий і найосновніший період у розвитку іконостаса припав на XIII–XIV ст. і пояснюється кількома причинами. Ймовірно розширення іконостаса стало можливим через розвиток дерев'яної архітектури та вплив чину моління Це основні етапи. Звичайно, що на цьому процес удосконалення іконостаса не завершився, адже тривали подальші зміни у його структурі та орнаментиці.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що як у давньому, так і сучасному варіантах іконостаса простежуються як спільні, так і відмінні риси, елементи яких можна і сьогодні розгледіти в іконостасі (Малюнок 17). У цьому малюнку схематично зображено класичний іконостас, який будувався колись і будується зараз. Також наступний пункт роботи містить у собі чіткі пояснення кожного з цих елементів.

У другому розділі дипломної роботи ми намагалися пояснити кожен з елементів цього

іконостаса. Тут не беруться до уваги історичні відомості, а розглядається тільки богословське значення ікони і окремих частин іконостасу сьогодні.

Ікона, як навчальний і богословський матеріал, займає ключове значення у Східній Церкві. Поклоніння іконі є невід'ємною складовою багатьох богослужінь завдяки сильному почитанню та побожному ставленню до ікон, а також враховуючи їх повчальний характер, проте найголовніше богословське її значення, - ікона займає місце посередника між Богом і людьми, між святинищем і храмом вірних.

Іконостас – це двері до Царства Небесного, через які ми пізнаємо увесь зміст християнства. Основним задумом іконостаса є показати вірним, через що ми повинні пройти, щоб осягнути це Боже Царство Небесне. Споглядаючи на іконостас зверху до низу, ми переглядаємо усю історію спасіння. Починаючи праотцями та іконою «Пресвятої Трійці» старозавітної, споглядаємо пророків, які проповідували прихід Месії від Діви, що символічно зображується на іконі «Знамення». Споглядаючи чин моління, ми бачимо сенс нашого життя, яке полягає у молитві та спогляданні Христа «Пантократора». Нижні ряди іконостаса розповідають про наше сьогоднішнє, а саме - празники літургійного року та різні події у нашому житті. Намісний ряд - це ряд молитовний, який запрошує нас сповнити весь задум, який уже сповнив Христос, а нас Він запрошує стати Його учасниками. Такий детальний символічний зміст несуть у собі частини іконостасу.

Другий розділ повністю занурює нас у глибину богослов'я та духовності. Беремо до уваги не тільки напрацювання істориків чи богословів-теоретиків, а перш за все молитву Церкви, її добового кола і Святих Таїнств.

Часослов – це постійне чування у молитві, коли прийде Жених. Добові богослужіння синергійно співдіють із іконостасом, часто його використовують у своїх обрядах.

Часослов перш за все несе у собі повчальний характер, розповідаючи різні стихирні і з життя святих чи догмати про Христа і Богородицю. У таких моментах бачимо значення ікони не тільки як молитви, а й Вчителя, який усе роз'яснює, допомагає нам не тільки чути, а й бачити наочно цей догмат, споглядати його і глибше розуміти.

Зв'язок іконостаса із святими Таїнствами є надзвичайно тісним, адже без нього деякі святі Таїнства не можна уділяти, наприклад Євхаристію, Сповідь, Священство. Іконостас у всіх інших Таїнствах відіграє роль свідка. Таким чином бачимо, що Ікони як навчальний і богословський матеріал займають ключове значення у Східній Церкві. Поклоніння іконі є невід'ємною складовою багатьох богослужінь. Завдяки сильному почитанню та побожному ставленню до ікон, а також враховуючи їх повчальний характер найголовнішого богословського значення, ікона займає місце посередника між Богом і людьми, між святинищем і храмом вірних.

Отже весь іконостас, - це не просто споруда в храмі, а «особа», яка підтримує і веде нас. Богословське значення іконостаса, впливає із його значення у храмі, у богослужіннях, у святих Таїнствах. Він нам не закриває Бога, як твердять римо-католики, а відкриває його. Богослов'я його у храмі не ховання, а утаємничення, для глибшого розуміння. Таке розуміння приходить, коли дивимося на іконостас як на Церкву Небесну, Церкву Торжествуючу, яка своїм прикладом веде нас до спасіння і захищає нас від «обпалення» божеством, допомагаючи дозріти до споглядання.

Культурні особливості нашого народу і регіону у співдії із богословським надбанням і багатим культурним доробком дуже глибоко закоринили іконостас у нашій літургійній традиції, що робить його невід'ємною частиною нашого обряду і храму.

Звичайно, такий висновок не може вичерпати всієї глибини значення ікон, однак наша

праця не претендує на повне і вичерпне розкриття сенсу іконостаса. Нашим завданням було тільки звернути увагу на характерні його особливості. Пропонована тема дипломного дослідження нами буде глибше розкрита у наступних працях.